

Ole Borre:

Den ustadige ligevægt - forskydninger i de danske partiers vælgerstyrke

Befolkningens stemmeafgivelse ved folketingsvalgene i 70'erne analyseres ud fra interviewundersøgelser. Til trods for de store ændringer i partisystemet i 70'erne peges der på, at den overordnede tendens i udviklingen er, at klassetilhørsforhold i stigende grad afløses af ideologiske faktorer som den grundlæggende forklaring på befolkningens stemmeafgivelse. Socialdemokratiet har udvekslet stemmer med de borgerlige partier og står stærkere blandt befolkningen i det politiske centrum, mens det står svagere i forhold til de venstreorienterede. Dermed adskiller socialdemokratiet i Danmark sig fra arbejderpartierne i Norge og Sverige.

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at redegøre for nogle af de principper, der regulerer forskydningerne i de danske partiers styrke på vælgerniveauet. Spørgsmålet om hvordan og hvorfor partiernes vælgerstyrke ændrer sig fra valg til valg hører naturligvis til de centrale spørgsmål både i valgforskningen og i den politiske debat. Den opmærksomhed som opinionsmålingerne af partiernes styrke påkalder sig kunne tyde på, at demokratiske holdninger i vælgerbefolkningen i praksis viser sig i en optagethed af mandatfordeling og parlamentariske muligheder, baseret på vælgerstøtte. De ønsker, der udefra rettes til den politiske forskning, synes undertiden mindre at dreje sig om tilvejebringelsen af et overordnet perspektiv for fordelingen af magt og værdier end om en redegørelse for grunden til at nogle partier går frem og andre tilbage ved et kommende valg. Det sidste udelukker imidlertid ikke det første. Valgene i 1960'erne og især 1970'erne har unægtelig budt på partiforskydninger af væsentligt større omfang end den foregående periode,¹ og de dermed sammenhængende kriser i den politiske

1) Ole Borre, "Ustabilitet ved parlamentsvalg i fire nordiske lande 1950-77", i Mogens N. Pedersen (red.), Dansk politik i 1970'erne, (Samfundsvidenskabeligt Forlag, Odense, 1979).

Ole Borre:

Den ustadige ligevægt - forskydninger i de danske partiers vælgerstyrke

Befolkningens stemmeafgivelse ved folketingsvalgene i 70'erne analyseres ud fra interviewundersøgelser. Til trods for de store ændringer i partisystemet i 70'erne peges der på, at den overordnede tendens i udviklingen er, at klassetilhørsforhold i stigende grad afløses af ideologiske faktorer som den grundlæggende forklaring på befolkningens stemmeafgivelse. Socialdemokratiet har udvekslet stemmer med de borgerlige partier og står stærkere blandt befolkningen i det politiske centrum, mens det står svagere i forhold til de venstreorienterede. Dermed adskiller socialdemokratiet i Danmark sig fra arbejderpartierne i Norge og Sverige.

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at redegøre for nogle af de principper, der regulerer forskydningerne i de danske partiers styrke på vælgerniveauet. Spørgsmålet om hvordan og hvorfor partiernes vælgerstyrke ændrer sig fra valg til valg hører naturligvis til de centrale spørgsmål både i valgforskningen og i den politiske debat. Den opmærksomhed som opinionsmålingerne af partiernes styrke påkalder sig kunne tyde på, at demokratiske holdninger i vælgerbefolkningen i praksis viser sig i en optagethed af mandatfordeling og parlamentariske muligheder, baseret på vælgerstøtte. De ønsker, der udefra rettes til den politiske forskning, synes undertiden mindre at dreje sig om tilvejebringelsen af et overordnet perspektiv for fordelingen af magt og værdier end om en redegørelse for grunden til at nogle partier går frem og andre tilbage ved et kommende valg. Det sidste udelukker imidlertid ikke det første. Valgene i 1960'erne og især 1970'erne har unægtelig budt på partiforskydninger af væsentligt større omfang end den foregående periode,¹ og de dermed sammenhængende kriser i den politiske

1) Ole Borre, "Ustabilitet ved parlamentsvalg i fire nordiske lande 1950-77", i Mogens N. Pedersen (red.), Dansk politik i 1970'erne, (Samfundsvidenskabeligt Forlag, Odense, 1979).

beslutningsproces har grebet dybt ind i samfundets økonomiske og sociale struktur.

I den tidlige vælgerforskning var temaet ikke først og fremmest forandring, men snarere stabiliteten i partisystemet og dets modstandsdygtighed over for splittende og nedbrydende kræfter. Lige fra André Siegfrieds politiske geografi over Vestfrankrig fra 1913² og frem til studierne i de amerikanske præsidentvalg i 1940'erne og 1950'erne bestræbte forskningen sig på at forklare den undertiden forbløffende tendens til genoprettelse af en forstyrret ligevægt i partisystemet. Siegfried kunne demonstrere at mere end hundredårige traditioner for venstreorientering eller højreorientering i de franske kommuner og regioner levede videre i disses valgresultater i perioden op til første verdenskrig. I mellemkrigstidens politisk-sociologiske forskning samlede interessen sig om truslerne mod partisystemet fra "massebevægelsernes" side (hvormed man naturligvis tænkte på fascismen og kommunismen), og denne interesse fik ny næring under den kolde krig og McCarthyismens periode i USA. Den amerikanske vælgerforskning fandt gennemgående deres partisystem ret immunt over for disse ideologier, og de udviklede teorien om det pluralistiske samfund, der holdes i en art fleksibel balance gennem de mange tværgående konfliktlinjer i befolkningen og af dennes mangel på dybtgående politisk engagement.³ Stikprøveinterviewingen, der holdt sit indtog i vælgerforskningen i 1940'erne, bekræftede at de enkelte vælgeres sociale netværk udgjorde stabiliserende mekanismer, der beskyttede mod påvirkningen fra massemediernes side.⁴ I den mere psykologisk orienterede Michigan-skole, der blev dominerende efter 1960, søgte man at opdele vælgernes bevidsthed over for politiske faktorer i langtids- og korttids holdninger. På kort sigt kunne præsidentkandidater, stridsspørgsmål og mediepåvirkning afgøre udfaldet af det enkelte valg. På længere sigt sørgede vælgernes følelse af tilknytning til

2) André Siegfried, Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République (Colin, Paris, 1913).

3) Jvf. blandt andet Bernard Berelson, Paul F. Lazarsfeld og William N. McPhee, Voting (University of Chicago Press, 1954), kap. 14.

4) Paul F. Lazarsfeld, Bernard B. Berelson og Hazel Gaudet, The People's Choice (Columbia University Press, New York, 1948).

det ene eller andet parti for at genoprette konkurrenceforholdene mellem de to store partier.⁵ Gevinsten i forhold til den tidligere forsknings fokus på sociale netværker var, at også temmelig drastiske forskydninger i partiernes og kandidaternes popularitet blev forklarlige, men ideologiske spørgsmål spillede også her en decideret underordnet rolle for det store flertal af vælgerne.⁶

Fra midten af 1960'erne har vælgerforskningen imidlertid i stigende grad vist tendens til at tage forandringer i vælgernes orientering og partienes styrke alvorligt. I nogle lande er efterhånden en lang række valg blevet gjort til genstand for undersøgelser med brug af ensartede interviewspørgsmål. Herved er forskellige udviklingstendenser trådt klarere frem. Spredningen af vælgerundersøgelserne til en bredere og mere varieret kreds af lande, (dog hovedsageligt begrænset til den vestlige verdens industrilande) har også bragt nogle af de mere livlige flerpartisystemer ind under interviewforskningens domæne. Antallet af parlamentsvalg, der mere eller mindre fyldestgørende er dækket af interviewundersøgelser, er mangedoblet i de sidste ti år. Dette har blandt andet haft til følge, at analysen af officielle valgresultater, der i en længere periode havde været totalt overskygget af interviewdataene, påny kommer ind i billedet. Til forskel fra den tidligere analyse af valgresultater og partiforskydninger, der hvilede på nogle dunkle antagelser om mekanismerne omkring den enkelte vælgers beslutningsproces, står valgforskningen i vore dage bedre rustet til at redegøre for vælgenes udfald med støtte i detailundersøgelser af individuelle vælgers reaktionsmønstre.

I det følgende præsenteres nogle undersøgelsesresultater og analyser, der bygger dels på de officielle valgresultater fra perioden efter Den anden Verdenskrig, dels på de danske vælgerundersøgelser fra 1971 og fremad. Problemstillingen har været at forene vidnesbyrdene om en voksende ustabilitet i vælgerkorpset med vidnesbyrd om vælgernes tiltagende konsistens og "rationalitet" i holdninger og partivalg. Det danske partisystem har gennemgået en fragmenterings- og omgrupperingsproces i perioden 1973-77, og voldsomme

5) Angus Campbell, Philip E. Converse, Donald E. Stokes og Warren E. Miller, The American Voter (Wiley & Sons, 1960), kap. 6-7.

6) Ibid., kap. 9.

bevægelser i partiernes styrke har været karakteristisk for valgene. Ikke desto mindre er der tegn på kontinuitet i partiernes styrkeforhold og dermed også en mulighed for sandsynlighedsslutninger vedrørende den fremtidige udvikling i partisystemet. Kontinuiteten opretholdes ved forskellige mekanismer, hvor den vigtigste på vælgerniveauet er ideologisk venstre-højre orientering. Dette skaber en mere "ustadig ligevægt" end den form for kontinuitet, der er baseret på socialt betinget tilknytning til klasse og lokalmiljø eller på direkte identifikation med et af partierne. Den ideologiske orientering vil ofte kunne komme i et spændingsforhold til nyopdagede politiske "issues", den er følsom over for partiernes koalitionspraksis, og den åbner mulighed for flere forgreninger og nuancer end den ind-gruppe og ud-gruppe opfattelse, der er typisk for socialgruppetilknytningen.

Dette formål og hovedsynspunkt i artiklen beskriver et middelhøjt ambitionsniveau for forskningen. Hvilken fremgang eller tilbagegang det enkelte parti vil få ved et valg, der måske ligger et eller flere år ud i fremtiden, lader sig næppe forudsige med betydelig præcision. Korttidssvingninger fremkaldes ifølge sagens natur blandt andet af ledelsesbeslutninger og pludseligt opdukkende situationer med rod i forhold uden for den politiske forskningsområde. Valgforskningen er her begrænset til den opgave at registrere disse begivenheder og vurdere deres sandsynlige virkning på forskellige typer af vælgere. Ligeledes kan det ikke være vælgerforskningens opgave at omslutte den totale samfundsudvikling og gennemskue dennes dybere lovmæssighed. Det politiske aktivitetsfelt udgør en sektor med sine egne institutioner og værdier og derfor med en vis autonomi, omend den er åben for påvirkninger fra andre sektorer. Denne sektor er blandt andet karakteristisk ved sit samspil mellem langtids- og korttidsbevægelser, mellem ligevægt og ustadighed, forudsigelighed og uforudsigelighed. Det er hensigten i det følgende at undersøge dette samspil nøjere. I første del af artiklen studeres mønsteret i de officielle valgresultater i Danmark siden 1950, og senere inddrages interviewdata fra vælgerundersøgelserne 1971-79 i et forsøg på at rekonstruere de faktorer, der spiller ind i de enkelte vælgers skiftende partivalg.

2. Forskydning på kort og langt sigt

De fire partier, der var dannet allerede ved århundredskiftet (Det radikale Venstre dog 1905), udgjorde også omkring 1970 de dominerende partier i folketinget; i valgperioden 1971-73 var det endda kun SF, som havde vist sig i stand til at bryde deres monopol på repræsentation i folketinget. Selv om de gamle partiers tilslutning blandt vælgerne havde vist en tendens til langsomt at blive eroderet,⁷ havde snart det ene, snart det andet af partierne dog vist en forbavsende evne til at komme igen efter valgnederlag. Dette billede af kontinuitet genfindes i mange andre lande.⁸ Tværs igennem skiftende politiske stridsspørgsmål, udskiftninger af den politiske elite og vælgerbefolkningen, og igennem to verdenskrige, hvoraf den ene suspendede det politiske system i flere år, havde de fire partier bevaret deres slagorden fra venstre til højre og deres samarbejds- og konfliktsmønster i store træk. Tilsyneladende strider denne tendens til bevarelse af ligevægt mod de mange og tilsyneladende uforudsigelige forskydninger, der finder sted ved de enkelte valg. Det kan synes at være et morsomt tidsfordriv, når Stokes og Iversen⁹ foretager en beregning af chancen for, at forskydningerne mellem Demokraternes og Republikanernes vælgerstyrke ved amerikanske præsidentvalg igennem en hundredårig periode ved et rent tilfælde skulle falde således ud, at det ene parti aldrig tog afgørende afstand fra det andet. Denne chance er nede på 3 til 100, således at forfatterne kan konkludere, at historien behandler minoritetspartierne mere venligt end man skulle tro, hvis tilfældigheden fik lov at råde. Nu kan det diskuteres, hvor meget amerikansk politisk kultur og valgordninger her spiller ind. Der var åbenbart ikke nogen genoprettende kræfter der forhindrede at Englands liberale parti gled ud af konkurrencen og blev erstattet af arbejderpartiet som de konservatives hovedmodstander. Ikke desto mindre må det konstateres, at også for Englands vedkommende er kon-

7) Erik Damgaard, "Stability and Change in the Danish Party System over Half a Century", Scandinavian Political Studies, bd. 9, 1974.

8) Seymour M. Lipset og Stein Rokkan, Party Systems and Voter Alignments (Free Press, New York, 1967), s. 1-67.

9) Angus Campbell, Philip E. Converse, Donald E. Stokes og Warren E. Miller, Elections and the Political Order (Wiley & Sons, 1966), kap. 10.

kurrencen om regeringsmagten effektivt bevaret trods den delvise udskifting af aktørerne. Snarere kunne man pege på, at det kan lykkes for et enkelt parti for eksempel i Sverige at monopolisere regeringsdannelsen, for slet ikke at tale om de mange lande, hvor et enkelt parti som i Japan, Indien eller Mexico har en helt dominerende stilling i vælertilslutning, uden at dette kan forklares med diktaturlignende ordninger.

Det danske partisystem har åbenbart vist sig at være af en type, der effektivt har bevaret konkurrencen om regeringsmagten mellem de samme få partier, selv om der ikke rejses større barrierer mod nye partiers forsøg på at komme ind i systemet. Når der siden 1975 alligevel ikke har været megen tvivl om, at Socialdemokratiet kunne fortsætte fra valg til valg som regeringsparti skyldes det den manglende evne til samarbejde mellem oppositionspartierne. Disses indflydelse på den førte politik bliver derfor mere indirekte gennem de mange forskellige forligskoalitioner.

Formen for partikonkurrence varierer således stærkt fra land til land, og den kan skifte inden for et land fra den ene periode til den næste. Konstellationen med S-R på den ene side og V-K var én form, tobloksystemet fra 1966 til 1973 en anden form, og det urolige forligsmønster siden 1973 en tredje form. Vi kan ikke uden videre regne med, at de enkelte partier tenderer mod en bestemt ligevægtsstyrke på længere sigt, når vælgerbefolkningen ikke har nogen klar fornemmelse af, hvor disse partier vil placere sig i forligsmønsteret. I det følgende skal vi gennemføre nogle relativt enkle beregninger til konstatering af, om ligevægten i partiernes styrkeforhold er gået tabt i forbindelse med fragmenteringen af partisystemet i 1973 og i det hele taget i forbindelse med den tiltagende ustabilitet ved de senere års valg.

Den metode, der skal benyttes hertil, består i at konfrontere to enkle matematiske modeller med hinanden. De to modeller repræsenterer hver sit princip for forskydning i et partis styrke. Den ene model er, hvad der generelt kaldes en latent struktur model, og er karakteristisk ved, at partiets styrke igennem en række valg svinger omkring et bagvedliggende normalstyrkeniveau. Den anden model, kaldet en Markov-model, betragter forskydninger som betinget udelukkende af det foregående valg (eller flere foregående valg,

hvis der er tale om Markov-modeller af højere orden). En simpel prøve på, hvilken af de to modeller der fungerer på et givet materiale kan foretages ud fra en sammenligning af tre successive valg i en serie observationer. Kaldes forskydningen fra valg 1 til valg 3 F_{13} , forskydningen fra valg 1 til valg 2 F_{12} og forskydningen fra valg 2 til 3 F_{23} , er for hver observation

$$F_{13} = F_{12} + F_{23} \quad (1)$$

Ved at kvadrere udtrykkene og summere findes

$$\text{var}(F_{13}) = \text{var}(F_{12}) + \text{var}(F_{23}) + 2\text{cov}(F_{12}F_{23}) \quad (2)$$

Mens de tre varianser, der udtrykker omfanget af forskydning i partiets styrke, naturligvis er positive, udtrykker covariansen sammenhængen mellem forskydningen i første og anden valgperiode og kan være enten positiv eller negativ. Er den positiv, er der en overvejende tendens til, at partier med stigende vælgerstøtte i første periode fortsætter med at vokse i anden periode, mens partier med faldende støtte fortsætter deres nedgang. Er covariansen negativ er der en overvejende tendens til, at forskydningen i første valgperiode redresseres mere eller mindre fuldstændigt i anden periode. En covarians omkring nul viser, at forskydningen i anden periode er uafhængig af forskydningen i første periode, dvs. at den bedste prognose for valg 3 er at partiet bevarer den vælgerstøtte, det fik ved valg 2.

Hvis et partis vælgerstøtte tenderer at svinge omkring et fast styrkeniveau fra valg til valg, således at de enkelte udsving er uafhængige af hinanden, viser dette sig i, at de tre varianser med tilnærmelse er lige store; forskydningen mellem nabovalg er af samme størrelsesorden som forskydningen mellem valg, der ligger hinanden fjernere i tid. Covariansen må derfor være negativ og så stor, at den nedbringer højresiden i ligning (2) til samme størrelsesorden som venstresiden. Dette opnås, hvis dens numeriske størrelse er halvdelen af variansen, hvad der indebærer en korrelation mellem forskydningen i første og anden periode på $r = -0,5$. En sådan negativ feedback eller regression mod gennemsnittet er således en test på eksistensen af en latent struktur i partisystemet, hvor hvert parti søger tilbage mod en langtidsstyrke, der er karakteristisk for dette parti. Vi kan derfor kalde denne model for strukturmodellen eller

normalstyrkemodellen.

Hvis et partis vælgerstøtte forskydes fra valg til valg på en sådan måde, at forskydningen i en valgperiode er uafhængig af forskydningen i den foregående periode - populært sagt er denne "glemt" når vi kommer til valg 3 - vil covarianstermen nærme sig nul, og som følge deraf vil variansen af forskydningen over to valgperioder $\text{var}(F_{13})$ være omkring det dobbelte af variansen over én periode $\text{var}(F_{12})$ og $\text{var}(F_{23})$. Da hvert valg her synes at stille partisystemet i en ny situation uden hensyn til tidligere forekomne bevægelser, kan vi kalde denne Markov-model situationsmodellen.

Disse to modeller adskiller sig altså i de forventninger, de giver anledning til med hensyn til korrelationen mellem forskydningen i én valgperiode og forskydningen i den følgende periode. Strukturmodellen er konsistent med en korrelation på -0,5, situationsmodellen med en korrelation på 0,0. En blanding af de to modeller, således at valgets udfald antages at være påvirket både af en normalstyrke og af udfaldet af det foregående valg, leder naturligvis til forventninger om en korrelation i intervallet mellem 0 og -0,5. Korrelationer uden for dette interval kan forventes ud fra andre forskydningsmodeller, der imidlertid næppe er realistiske som generelle antagelser. Hvis korrelationen for eksempel er positiv indebærer det, at de én gang etablerede forskydninger tenderer at fortsætte, således at partier der lider valgnederlag efterhånden trænges helt ud af systemet. De sejrende partier må efterhånden bremse hinandens fremgang, hvorved korrelationen mellem forskydningen i to successive perioder igen falder.

Hvis korrelationen derimod er stærkere negativ end -0,5, vil udfaldet af valg 1 og valg 3 ligge hinanden nærmere end udfaldet af to nabovalg. Denne zigzagbevægelse kan i specielle tilfælde forekomme realistisk, men næppe som et generelt princip for partiers bevægelser.

De danske partiers forskydninger igennem 1970'erne har kuldkastet de tilvante forestillinger om, hvad der er normale styrkeniveauer for dem. Betyder dette, at situationsmodellen har afløst strukturmodellen som den mest realistiske model for valgenes forskydninger? Dette spørgsmål er søgt besvaret ved hjælp af de beregninger, hvis resultat gengives i Tabel 1.

Tabel 1. Ændring i partiernes styrke og korrelation mellem ændringen i to valgperioder for Danmark, Norge og Sverige 1950-79

		1950-65	1966-79	Hele perioden 1950-79
A. Ændring i partiernes styrke for en valgperiode				
Danmark	σ	2.04	3.70	3.16
	N	(40)	(63)	(103)
Norge	σ	1.59	4.35	3.17
	N	(25)	(21)	(46)
Sverige	σ	1.94	3.01	2.50
	N	(28)	(25)	(53)
Alle tre lande	σ	1.90	3.71	3.00
	N	(93)	(109)	(202)
B. Ændring i partiernes styrke over to valgperioder				
Danmark	σ	2.39	4.56	3.96
	N	(32)	(62)	(94)
Norge	σ	2.01	3.37	2.82
	N	(18)	(20)	(38)
Sverige	σ	3.27	3.99	3.69
	N	(20)	(25)	(45)
Alle tre lande	σ	2.59	4.23	3.67
	N	(70)	(107)	(177)
C. Korrelation mellem ændring i to successive valgperioder				
Danmark	r	-.31	-.27	-.24
Norge	r	-.20	-.70	-.60
Sverige	r	-.42	-.36	.09
Alle tre lande	r	-.07	-.35	-.25

Note: σ = standardafvigelse

N = antal ændringer af partiernes styrke fra et valg til et andet.

Til sammenligning med de danske tal er de norske og svenske resultater angivet, og perioden er delt i to nogenlunde lige store dele for at give lejlighed til en vurdering af udviklingen i partiernes forskydning.

Afsnit A i tabellen viser den gennemsnitlige ændring i et partis styrke ved et valg, udtrykt ved standardafvigelsen. Dette udtryk svarer nogenlunde til den absolutte eller numeriske forskydning af partiets styrke.¹⁰ Partier med under 1 pct. af stemmerne ved det første af to valg er ikke medtaget, hvad der indebærer en udelukkelse af partier der opstiller for første gang. Ikke desto mindre resterer der over 200 tilfælde af partistyrkeændring for de tre skandinaviske lande for perioden efter Den anden Verdenskrig-

Det ses, at den gennemsnitlige ændring var 3.0 pct. for hele perioden, men når denne underdeles i to halvperioder før og efter midten af 1960'erne, viser det sig, at ændringen var omtrent dobbelt så stor i sidste halvdel som i første halvdel af perioden, 3.7 pct. mod 1.9 pct. Især er den tiltagende ustabilitet bemærkelsesværdig for Norges vedkommende.

Afsnit B viser ændringen i et partis styrke over to successive valgperioder, altså hen over et mellemliggende valg. I konsekvens af ligning (2) viser forskellen mellem situationsmodellen og normalstyrkemodellen sig i væksten i denne gennemsnitlige ændring af partistyrken, når vi fra at betragte én valgperiode går over til at betragte to valgperioder. For Danmarks vedkommende er forskydningen over to valgperioder noget større end forskydningen over én valgperiode, nemlig 3.96 pct. mod 3.16 pct. Forskydningen er meget større i den anden halvdel af årrækken end i første halvdel, men størrelsesforholdet mellem de to tal synes ikke at være forrykket, og det er afgørende for vurderingen af modellerne. For Norges vedkommende er forskydningen over to valgperioder derimod mindre end forskydningen over én valgperiode, nemlig 2.82 pct. mod 3.17 pct. Især ved de senere års valg her de norske partier vist en tydelig tendens til pendulbevægelse eller zigzagkurs.¹¹ For Sverige er der-

10) Borre, anf.skr. (1979).

11) Jvf. Henry Valen og Willy Martinussen, Velgere og politiske frontlinjer, (Norsk Gyldendal, Oslo, 1972).

imod sådan, at forskydningen over to valgperioder er væsentlig større end forskydningen over én valgperiode, nemlig 3.69 pct. mod 2.50 pct. De svenske partier har vist tendens til lange cykliske bevægelser. Folkepartiet havde en næsten ubrudt nedgang fra 24 pct. til under 10 pct. i perioden 1950-73. Centerpartiet havde en opgangsperiode 1955-73, hvor dets vælgerstøtte voksede fra 10 pct. til 25 pct., og de moderate havde først fremgang til 1958, derpå tilbagegang til 1970 og endelig en ny opgang, som efter opinionsmålingerne at dømme endnu ikke har kulmineret.

Afsnit C udtrykker disse forskelle ved korrelationen mellem ændringen i en valgperiode og en påfølgende valgperiode. Denne korrelation kan ifølge det foregående ventes at have en koefficient på $r = 0$ hvis situationsmodellens antagelser er opfyldt, men $r = -0.5$, hvis normalstyrkemodellens antagelser er opfyldt. Det ses, at partiændringerne i Danmark for begge årrækkers vedkommende indtager en mellemstilling, mens de for Norges vedkommende ligger nær op ad normalstyrkemodellens antagelser, for Sveriges vedkommende derimod nær op ad situationsmodellens antagelser. For alle de godt 200 partistyrkeændringer ligger resultatet, $r = -.25$, midt imellem de to modeller.

Der er således en karakteristisk forskel mellem de tre skandinaviske partisystemer med hensyn til den måde, hvorpå partiernes styrke ændres. Sverige er karakteriseret ved en relativ rolig udvikling i samme retning gennem en længere serie valg. Norge har været karakteriseret af betydelige forskydninger, der dog tenderer at blive udlignet ved de følgende valg. Danmark kan beskrives som havende et partisystem med stærke forskydninger og uden den kraftige tendens til genoprettelse af styrkeforholdene, som man finder i Norge. Imidlertid er der også i Danmark en tendens til, at normalstyrkeniveauerne slår igennem. For de omkring 100 tilfælde af partiforskydning, der indgår i det danske materiale, andrager den gennemsnitlige forskydning godt 3 pct., men det påfølgende valg medfører i gennemsnit en udligning af en fjerdedel af denne fremgang eller tilbagegang. Denne tendens til udligning på længere sigt er tilstrækkelig karakteristisk til at kræve en nærmere forklaring, og vi skal tage tråden op igen i senere afsnit.

3. Socialdemokratiets dilemma

Udover at partisystemets struktur viser sig i en gyroskopisk tendens i partiernes vælgerstøtte, viser den sig i mønsteret af sammenhænge mellem forskydning for ét parti og forskydningen for bestemte andre partier. Hvis to partier igennem en serie valg indgår i en skarp konkurrence om den samme kategori af vælgere, kan dette ventes at manifestere sig i et omvendt forhold mellem det ene partis gevinst og det andet partis tab. Hvad der tabes af det ene parti vindes af det andet. Det er klart at mange andre forhold griber forstyrrende ind i denne sammenhæng. Hvis slaget bølger frem og tilbage, kan denne sammenhæng blive særlig tydelig. Ender slaget derimod med samme resultat ved de fleste valg bliver der kun i ringe grad tale om forskydninger i de to partiers styrke, og derfor bliver der ingen sammenhæng at påvise. Folder konkurrencen sig ud på en række lokale punkter i partisystemet og på hvert af disse punkter involverer to eller flere partier, svækkes eller ødelægges muligheden for at analysere hver enkelt af disse skærmydsler. Endvidere gælder de sædvanlige forbehold ved slutninger fra makroniveauet til mikroniveauet. Fremgang for ét parti og tilbagegang for et andet kan fremkomme gennem flere forskellige kombinationer af partiskift og beviser derfor ikke at bestemte typer af partiskift har fundet sted. Det er oven i købet ikke nødvendigt, at der overhovedet ligger partiskift til grund for forskydningerne, for disse kan i et vist omfang forklares med unge vælgers og afdøde vælgers forskellige fordeling på partierne. Ud fra de officielle valgtal må man derfor begrænse sig til at konstatere, at de i det mindste stemmer overens med antagelsen om en bestemt type af partiskift. Den endelige bekræftelse må komme fra interviewundersøgelserne, hvis der foreligger sådanne.

Som følge af de mange kombinationsmuligheder for partiskift der opstår ved et større antal partier, egner denne analysemetode sig bedst til at håndtere et forenklet partisystem med et ringe antal partiblokke. I det følgende har vi koncentreret os om forholdet mellem venstrefløjen, Socialdemokratiet og de borgerlige partier. På grund af Socialdemokratiets ideologiske mellemstilling sker der ofte en betydelig udveksling af stemmer mellem dette parti og de to andre partiblokke, hvorimod stemmeudvekslingen mellem venstre-

fløjen og de borgerlige partier er af mindre omfang. Socialdemokratiet kan imidlertid konkurrere om stemmer med venstrefløjen snarere end med de borgerlige partier, eller det kan være omvendt. Perioden fra 1966 til 1973 var blandt andet karakteriseret af blok-samarbejde mellem Socialdemokratiet og SF, og i denne periode gik Socialdemokratiet tilbage fra 42 pct. (i 1964) til 26 pct. af de afgivne stemmer. Ved Anker Jørgensens tiltræden i januar 1975 erklærede statsministeren, at den nye regering ville respektere det faktum, at der var borgerligt flertal i folketinget. Dette måtte formodes at indvarsle en epoke, hvor Socialdemokratiet ville konkurrere med de borgerlige partier, og resultatet har været en fremgang til efterhånden 38 pct. af de afgivne stemmer. Den elementære konklusion, der kunne drages, og som formentlig også mange har draget, er at Socialdemokratiet i vore dage først og fremmest udveksler stemmer med de borgerlige partier, hvorimod det i tiden op til begyndelsen af 1960'erne kunne tænkes at være anderledes. Sammenligner vi Socialdemokratiets situation med det svenske socialdemokratis og det norske arbejderpartis er det også sandsynligt, at de tre partiers konkurrencebetingelser er noget forskellige. Det svenske socialdemokrati profiterede tydeligt stemmemæssigt af kommunisternes svækkelse ved 1968-valget, kort efter det sovjetiske indgreb i Tjekkoslaviet. Det norske arbejderparti har igennem valgene 1965, 1969, 1973 og 1977 udvist svingninger i modsat takt af den norske venstrefløjs tilslutning, hvad der tyder på, at arbejderpartiet først og fremmest udveksler stemmer til venstre.

Til nærmere analyse af den indbyrdes sammenhæng mellem forskydningerne betragtes en model af samme tilsnit som i foregående afsnit. Betegner vi ændringen i socialdemokratiets, venstrefløjens og de borgerlige partiers vælgerstøtte med henholdsvis S, V og B, og måler dem i pct. afgivne stemmer, er for ethvert valg

$$S = -V - B \quad (1)$$

For en række af valg kan ændringen udtrykkes ved variansen af disse størrelser, og sammenhængen mellem ændringen i den ene og den anden kan udtrykkes som covarianser. Ved for eksempel at multiplicere ligningerne for de enkelte valg med den pågældende S når man frem til

$$\text{var}(S) = -\text{cov}(SV) - \text{cov}(SB) \quad (2)$$

og divideres her igennem med $\text{var}(S)$ fås

$$1 = -b_{VS} - b_{BS} \quad (3)$$

hvor b 'erne står for regressionskoefficienter. De kan læses således, at en stigning i socialdemokratiets vælgerstøtte på 1 pct. medfører et fald i venstrefløjens støtte på b_{VS} pct. og et fald i de borgerlige partiers støtte på b_{BS} pct. Alternativt kan ligningerne for de enkelte valg multipliceres igennem med den pågældende V eller B , hvilket resulterer i henholdsvis

$$\text{cov}(SV) = -\text{var}(V) - \text{cov}(VB) \quad (4)$$

og

$$\text{cov}(SB) = -\text{cov}(VB) - \text{var}(B) \quad (5);$$

ved at dividere igennem med henholdsvis $\text{var}(V)$ og $\text{var}(B)$ findes

$$1 = -b_{SV} - b_{SB} \quad (6),$$

$$1 = -b_{SB} - b_{VB} \quad (7);$$

fortolkningen heraf er analog med den foregående og viser, hvad der sker, hvis henholdsvis venstrefløjens og de borgerlige partiers vælgerstøtte ændres med 1 pct, målt i pct. af de afgivne stemmer. Hvilken af de tre ligninger (3), (6) eller (7) det er mest rimeligt at arbejde med beror på, hvilke af partierne man antager har 'den udfarende kraft' i vælgerpåvirkningen. Dette skulle gerne underbygges af b 'ernes udseende. Hvis en af modellerne fører til, at b 'erne får grotesk store numeriske værdier, således at for eksempel en stigning på 1 pct. i venstrefløjens støtte beregnes at ville føre til et fald på 3 pct. i socialdemokratiets støtte og en stigning på 2 pct. i de borgerlige partiers støtte, melder der sig en mistanke om, at vi nærmest er kommet til at beskrive forholdet således, at det er halen, der logrer med hunden.

I Danmarks tilfælde kan det antages, at Socialdemokratiets dominerende stilling som regeringsparti fører til, at det bliver dette partis politik og popularitet, der får konsekvenser for resten af partisystemet. De øvrige partier får let karakter af satellitter uanset om de er støttepartier, oppositionspartier eller noget midt imellem i deres holdning til Socialdemokratiet. Vi vil derfor gå ud fra ligning (3), der udtrykker effekten af socialdemokratisk fremgang og tilbagegang på henholdsvis venstrefløjen og

de borgerlige partier. Noget tilsvarende gælder for Norge og Sverige, hvad angår henholdsvis Arbejderpartiet og det Socialdemokratiske Arbejderpartiet. Tabel 2 gengiver resultatet af en undersøgelse af efterkrigstidens ændringer i de tre partiblokkes styrke i de tre skandinaviske lande.

Tabel 2. Ændring i socialdemokratiets/arbejderpartiets styrke i Danmark, Norge og Sverige, og dennes virkning på venstre-fløjens og de borgerlige partiers styrke, 1947-79.

		Danmark	Norge	Sverige
A. Ændring i afgivne stemmer pr. valg, pct.				
Socialdem./arbejderpartiet	σ	4.43	5.52	2.03
Venstre-fløjen	σ	2.23	3.84	1.40
Borgerlige partier	σ	5.32	1.84	1.43
B. Virkning af 1 pct. stigning i socialdem./arbejderpartiets støtte				
På venstre-fløjens styrke	b	0.10	-0.69	-0.48
På de borgerlige partiers styrke	b	-1.10	-0.31	-0.52
C. Korrelation mellem:				
Socialdem./arbejderpartiets og venstre-fløjens styrke	r	0.19	-0.98	-0.70
Socialdem./arbejderpartiets og de borgerlige partiers styrke	r	-0.91	-0.94	-0.73
Venstre-fløjens og de borgerlige partiers styrke	r	-0.58	0.88	0.02
Antal valg (N)		(13)	(7)	(10)

Note: σ = standardafvigelser
b = regressionskoefficienter

Tabellens afsnit A viser den gennemsnitlige ændring ved valgene, udtrykt ved standardafvigelse. For Danmark er ændringen i de borgerlige partiers styrke noget større end ændringen i Socialdemokratiets styrke. For både Norge og Sverige er ændringen i arbejderpartiet/socialdemokratiets styrke størst, men for Norges vedkommende har der også været betydelige ændringer i venstre-fløjens styrke; valgene i 1965 og navnlig 1973 gav betydelig fremgang for den nor-

ske venstrefløj, men i begge tilfælde med en stærk tendens til ud-
ligning ved det efterfølgende valg, 1969 henholdsvis 1977.

Afsnit B angiver effekten af en stigning på 1 pct. af de afgiv-
ne stemmer i de socialdemokratiske partiers styrke på venstrefløj-
ens og de borgerlige partiers styrke - eller effekten af et fald
på 1 pct. Danmark fremtræder her som det afvigende eksempel. I
Sverige deler venstrefløjen (hovedsagelig VPK) og de borgerlige
partier gevinsten ved et fald i Socialdemokratiets vælgerstøtte
næsten ligeligt, og lider lige meget under en vækst i Socialdemo-
kratiets støtte. I Norge er det først og fremmest venstrefløjen,
der berøres af Arbeiderpartiets succes eller fiasko. I Danmark der-
imod er der et meget kraftigt samspil mellem Socialdemokratiets
fremgang og de borgerlige partiers tilbagegang, og vice versa. Ven-
strefløjens styrke er næsten konstant under disse omskiftelser.

Tabellens afsnit C viser korrelationskoefficienterne og dermed
graden af linjær sammenhæng mellem ændringerne i de tre partiblok-
ke. De syv norske valg viser en næsten perfekt lineær sammenhæng
mellem ændring i Arbeiderpartiets styrke og ændringen i venstre-
fløjens og de borgerlige partiers styrke. For de danske valg er
der også en tydelig lineær sammenhæng mellem Socialdemokratiets
succes og de borgerlige partiers fiasko eller omvendt. Tallene fra
de svenske valg viser et mindre tydeligt mønster og dermed en stærk
usikkerhed omkring regressionskoefficienterne i afsnit B.

Disse tal kan fortolkes således, at der i Danmark foregår en
langt skarpere konkurrence om vælgerne mellem Socialdemokratiet og
de borgerlige partier end tilfældet er i Norge og Sverige. Dette
er ikke nogen konsekvens af Socialdemokratiets forligspolitik si-
den partiet påny kom til magten i januar 1975. I perioden fra 1966
til 1973 støttede Socialdemokratiet sig som bekendt i mange til-
fælde til SF. Resultatet var, at både i 1968 og 1973 blev store
gevinster taget hjem af borgerlige eller i hvert fald ikke-socia-
listiske partier. Dette stemmer med antagelsen om, at Socialdemo-
kratiet hovedsageligt udveksler stemmer med de borgerlige partier.
At valgresultaterne kunne tyde på, at Socialdemokratiet taber på
et samarbejde med venstrefløjen og vinder på et samarbejde med de
borgerlige partier, er noget andet. Det kan nærmest beskrives som
et problem om at tilpasse sig de nævnte strukturelle betingelser
på en for partiet bedst mulig måde og inden for en given historisk

periode. Der er jo her tale om, at partiet siden 1973 har genvundet en vælgerstøtte, der er gået tabt i den foregående periode. Det er ikke givet, at den samme politik virker, når partiet når op over sin normalstyrke på 35-40 pct. af vælgerne.

4. Stabiliserende mekanismer

I de to foregående afsnit har vi peget på to træk ved det danske partisystem, der bidrager til at give dette et vist skær af kontinuitet og forudsigelighed, til trods for at både antallet af partier og omfanget af disse partiers forskydning ved valgene er tiltaget. De to træk er henholdsvis den "gyroskopiske" tendens til, at partierne delvis vender tilbage til deres tidligere styrkeniveauer på længere sigt, og tendensen til, at partierne har faste konkurrencepartnere i deres kamp om vælgerne. Disse træk fremgår allerede af de officielle valgresultater, men det kræver andre typer af data at redegøre for, hvilke mekanismer der opretholder dem. Der kan tænkes at ligge sådanne konkurrencebevarende mekanismer gemt i alle mulige institutionelle forhold ved folketetinget, medieverdenen, organisationerne, de sociale netværker eller hvad man undertiden med et noget vagt udtryk kalder den politiske kultur.¹² Vi må her indskrænke os til at præsentere oplysninger fra interviewundersøgelserne af vælgeradfærden, men på en eller anden måde må de nævnte tendenser jo også komme til udtryk i vælgernes adfærdsmønstre. Det ville for eksempel bringe os et stykke videre, hvis det kunne påvises, at partierne tenderede imod bestemte styrkeniveauer, fordi de havde deres vælgerbase i hver sin socialklasse. Når udsvinget fra normalstyrken nåede ud over et vist punkt, ville klasseinddelingen da begynde at modarbejde dem, og man kunne koncentrere undersøgelsen om problemet om, hvorfor det var vanskeligt for et parti på længere sigt at opretholde et "brohovede" af vælgere inden for en socialklasse, hvor et andet parti var dominerende. Men der kan også tænkes at optræde referencegrupper, der går noget på tværs af classeskellene. Hvis et parti appellerer til parcelhusejere eller til skatteydere med mellemindkomster, kan det regne med at få stemmer både blandt arbejdere, funktionærer og

12) Gabriel Almond og Sidney Verba, The Civic Culture (Princeton University Press, 1963).

selvstændige, omend naturligvis ikke i samme omfang. Vælgerundersøgelserne åbner mulighed for at kontrollere sådanne antagelser om karakteren og omfanget af objektive faktorer. Artiklen af Ingemar Glans og Jørgen Goul Andersen andetsteds i nærværende publikation beskæftiger sig netop med denne type af problemstillinger. Undersøgelserne rummer imidlertid også oplysninger om vælgernes politiske holdninger og forestillingsverden. Dette materiale er væsentligt for at sætte sig ind i baggrunden for partivalget i alle de tilfælde, hvor det ikke er ganske indlysende, hvilket parti der repræsenterer bestemte vælgers interesser. Her må vælgeren tage andre former for rationel overvejelse i brug for at finde frem til sit parti. En betydelig del af de senere års mest omdiskuterede politiske spørgsmål er netop af en sådan karakter, at det kan være vanskeligt at gennemskue den enkelte vælgers interesse i det ene eller andet synspunkt. EF-spørgsmålet, energipolitikken, miljøspørgsmål, og endog mange økonomiske spørgsmål vedrørende for eksempel skattepolitik og bekæmpelse af inflation og arbejdsløshed er af denne karakter. Heroverfor står en række andre spørgsmål, hvor klasse- og gruppeinteresser støder frontalt sammen, som for eksempel indkomstpolitik og spørgsmål om organisationernes magt. Men også hvad angår disse forholdsvis klart optrukne konflikter kan undersøgelsen af motiverne bag partivalget bidrage til at fjerne det spekulative element i beskrivelsen af årsagerne til vælgeradfærden.

Jeg skal i det følgende præsentere data, der tyder på, at båndet mellem parti og vælger er blevet mere ideologisk og bevidsthedsmæssig end det tidligere var tilfældet. Hvis vi prøver på at sondre mellem den direkte form for tilknytning til partiet, hvor vælgeren har taget partiet som referencegruppe, den socialt betingede tilknytning, hvor partivalget bliver den typiske adfærd for en lokal gruppe eller bredere samfundsklasse, og den mere eller mindre rationelle tilknytning via en overensstemmelse i politiske synspunkter og ideologisk selvforståelse, vil vi finde flere samstemmende tegn på, at den sidste er kommet til at dominere på de to første bekostning. Vælgerbefolkningen fremtræder i dag som opdelt i meningsgrupper eller "issue publics", hver karakteriseret ved en bestemt kombination af synspunkter på en række af de vigtigste politiske spørgsmål. Medlemskab af en sådan meningsgruppe indebærer i mange

tilfælde også et veldefineret ståsted på en venstre-højre akse, en tilbøjelighed til at placere partierne på en sådan akse, og derfor en forkærlighed for at vælge mellem de nærmeststående partier. Disse meningsgrupper danner sig naturligvis ikke ud af den blå luft. Til grund for dem ligger formentlig et kompliceret samspil mellem økonomiske interesser, sociale påvirkninger og mediebarne idéstrømninger. Men det afgørende er, at sådanne meningsgrupper danner sig, bliver til målgrupper for partiernes appeller, og på sin side bidrager selvstændigt til at udløse partivalget og ændringerne heri.

Alle de tre nævnte tilknytningsformer samt muligvis andre kan tænkes at fungere som stabiliserende mekanismer i partivalget og i partiernes styrkeforhold. For at konfrontere dem vil vi i det følgende holde os til brede kategorier af vælgere og undlade den differentiering i mindre vælgergrupper bestemt af social position, informationskanaler, synspunkter på bestemte politiske spørgsmål og lignende, som ellers kunne lede til en mere detaljeret viden om årsagen til de enkelte partiers forskydning ved valgene igennem 1970'erne.

5. Partiidentifikation

Partierne udgør permanente referencegrupper for mange andre end de vælgere, der er kontingentbetalende medlemmer af det. I de danske vælgerundersøgelser¹³ måles dette psykologiske medlemskab gennem et spørgsmål om, hvorvidt den interviewede betragter sig som "tilhænger" af et bestemt parti. Betydningen heraf illustreres af, at blandt dem der i 1971 betragtede sig som tilhængere af det ene eller andet parti, stemte i 1973 de 70 pct. på partiet, mens det blandt ikke-tilhængerne kun var 46 pct. Ved at lodde partiidentifikationen står man åbenbart godt rustet til at udskille de vælgere, der lettest falder fra. Derimod kan man næppe forudse, om der i det hele taget vil forekomme et stort frafald ved et kommende valg. Udviklingen fra 1971 til 1973 var karakteriseret af en række politiske beslutninger og begivenheder, såsom Danmarks indtræden i EF, Fremskridtspartiets opstilling, inflationsbølgen og Erhard Jakobsens forsinkede fremmøde i folketinget. Disse skabte tilsammen

13) Se O. Borre, H. J. Nielsen, S. Sauerberg og T. Worre, Vælgere i 70'erne (Akademisk Forlag, København 1970).

et sæt af korttidskræfter, der ikke kunne forudses i 1971. Men hvem der i givet fald ville svigte deres parti, kunne altså nogenlunde forudses et stykke tid forinden.

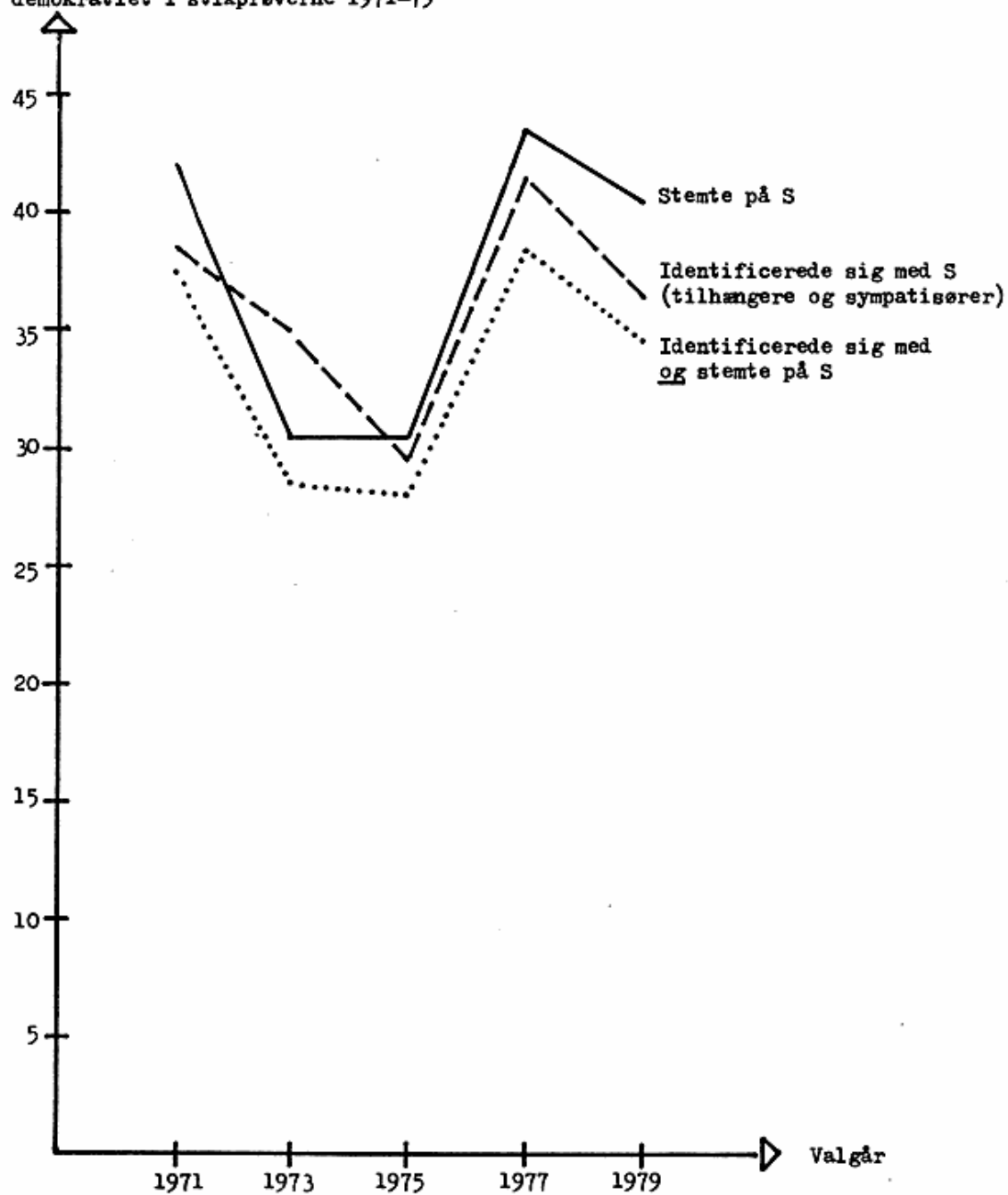
Groft taget har holdningen til partiet de samme konsekvenser som i USA og andre lande, men ikke samme stabilitet som i USA, hvor et stort flertal af vælgerne nærmest på livstid oplever sig selv som enten Demokrater eller Republikanere. I Danmark var i 1971 omkring 60 pct. af de interviewede partiidentificerede; i 1973 faldt andelen til ca. 50 pct., men ved 1977- og igen ved 1979-valget var den igen nået op på 60 pct. En varig nedgang i partiidentifikationen eller "dealignment", som har fundet sted i USA, er der derfor ikke tale om i Danmark. Snarere må omgrupperingen af partisystemet i 1973 ses som omgruppering eller en "realignment" af midlertidig karakter. De nye partier, først og fremmest Fremskridtspartiet, skabte sig efterhånden et korps af tilhængere, der bidrog til at stabilisere partisystemet i den nye form, og der har da heller ikke været yderligere omgruppering i form af nye partier ved de seneste valg.

Partiidentifikationen lader sig imidlertid ikke adskille så klart fra det aktuelle partivalg i Danmark, som det er tilfældet i USA. Årsagen ligger formentlig først og fremmest i, at præsidentvalget og partivalget er to delvis uafhængige beslutninger i USA, hvorimod kandidat og parti er nært forbundne i den danske vælgers bevidsthed.

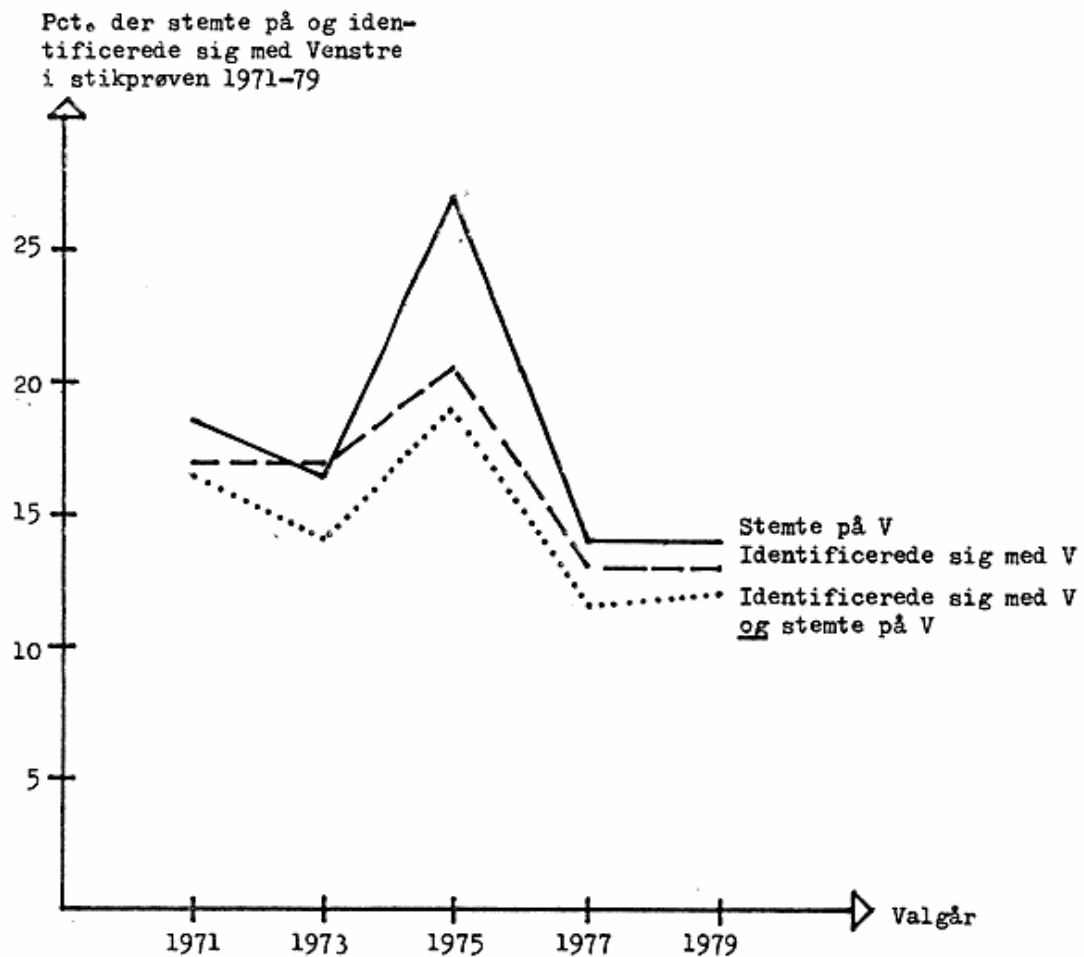
Figur 1 og 2 illustrerer med eksempler fra henholdsvis Socialdemokratiet og Venstre, at antallet af tilhængere følger med op og ned i partiernes korttidsforandringer.

Den stiplede linje viser antallet af interviewede, der betragtede sig som tilhængere af vedkommende parti, eller som i det mindste følte, at dette parti stod dem nærmest. Når man fradrager det antal, som svigtede deres partiidentifikation ved at stemme på et andet parti ved det aktuelle valg, kommer man ned til den punkterede linje. Når man hertil lægger det antal, der stemte på partiet uden at identificere sig med det, kommer man op til den fuldt optrukne linje, der således udtrykker partiets samlede vælgerstøtte i stikprøven. At denne ikke svarer helt til partiets faktiske styrke i pct. afgivne stemmer i de officielle valgtal skyldes usikker-

Pct. der stemte på og identificerede sig med Socialdemokratiet i stikprøverne 1971-79



Figur 1. Pct. af de interviewede, der stemte på S og/eller identificerede sig med S, 1971-79.



Figur 2. Pct. af de interviewede, der stemte på V og/eller identificerede sig med V, 1971-79.

heden og den manglende repræsentativitet i udvalget af interviewede.

For disse to partier, der gennemgik voldsomme svingninger i vælgerstøtten i perioden 1971-79, ser antallet af tilhængere altså ud til i betydelig udstrækning at følge med op og ned med partiidentifikation. Kun Venstres kortvarige triumf i 1975 efter et års Hartling-regering synes at være baseret på et tilløb af vælgere uden særlig psykologisk tilknytning til partiet. Derimod er Socialdemokratiets dukkert i 1973-75 i vælgerstøtten næsten parallelliseret af en nedgang i vælgere, der identificerede sig med partiet. Det ville være vanskeligt ud fra en antagelse om, at tabet af kernevælgere betød en varig forringelse af partiets styrke at forudsige, at partiet allerede i 1977 stort set ville have genvundet sin normale styrke fra før decembervalget 1973.

For at få et gennemsnitligt udtryk for, hvor meget ændringen i partiidentifikation betyder sammenlignet med "korttidsfaktorerne", kan man beregne regressionseffekten af en ændring i vælgerstøtten på de tre komponenter, der illustreres af Figur 1 og 2. Betegnes ændringen i partiets vælgerstøtte med V, ændringen i antallet af vælgere med partiidentifikation med I, antallet af frafaldne vælgere blandt de partiidentificerede med F, og erobringen af vælgere uden partiidentifikation eller med identifikation med et andet parti med E, har man for hvert parti ved hvert valg

$$V = I - F + E,$$

og for et antal tilfælde af partier og valg,

$$\text{var}(V) = \text{cov}(IV) - \text{cov}(FV) + \text{cov}(EV)$$

hvilket ved division med $\text{var}(V)$ bliver til

$$1 = b_{IV} - b_{FV} + b_{EV},$$

hvor b'erne står for regressionseffekter. Sidstnævnte ligning giver altså en procentvis nedbrydning af ændringen i partiets støtte på disse tre komponenter.

Tabel 3 viser resultatet af en analyse af ændringen i støtten til seks større danske partier i perioden 1971-79, nemlig Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Konservative Folkeparti, SF, Venstre og Fremskridtspartiet. Eftersom denne dekomponering kan tænkes at

falde forskelligt ud alt efter, om partierne har haft fremgang eller tilbagegang, er fremgange og tilbagegange holdt hver for sig. For fremganges vedkommende er Fremskridtspartiets tilsynekomst i 1973 et undtagelsestilfælde; de knap 14 pct., partiet fik, fordelte sig med 3 pct. tilhængere og sympatisører og hele 11 pct. erobringer blandt uafhængige og blandt tilhængere af andre partier. Tabellen angiver derfor resultatet både inklusive og eksklusive dette tilfælde.

Tabel 3. Forskydning i partiernes vælgerstøtte fordelt på egne tilhængere og sympatisører, frafald blandt disse til andre partier og erobring af stemmer blandt uafhængige vælgere og andre partiers tilhængere og sympatisører.

Fordeling af forskydningen på:	Forskydning i vælgerstøtte for S, R, K, SF, V og FP 1971-79 i udvalget				
	Under partiets fremgang		Under partiets tilbagegang	Tilsammen	
	Inkl. FP 1973	Excl. FP 1973		Inkl. FP 1973	Excl. FP 1973
	pct.				
(I) Ændring i antallet af egne tilhængere/sympatisører	48	68	53	54	62
(F) Ændring i frafald til andre partier blandt egne tilhængere/sympatisører	3	5	17	8	10
(E) Erobring af stemmer blandt uafhængige vælgere og andre partiers tilhængere/sympatisører	49	27	30	38	28
I alt	100	100	100	100	100
I alt forskydning i vælgerstøtte (varians) = 100 pct.	27.15	21.10	13.89		33.00
Antal tilfælde	(10)	(9)	(13)	(24)	(23)

Det fremgår af tabellen, at både i medgang og modgang har omkring halvdelen af partiets forskydning form af en forskydning af identificerede. Og var det ikke for det atypiske tilfælde med FP i 1973 ville en hel del mere end halvdelen af forandringen, nemlig 62 pct., tage form af en ændret andel af partiidentificerede. Af de to øvri-

ge komponenter spiller frafaldet blandt egne tilhængere og sympatisører en væsentlig mindre rolle end erobringen af uafhængige vælgere og andre partiers tilhængere og sympatisører. Dette gælder især ved fremgang. Det synes, som om fremgang for et parti i ringe omfang er baseret på, at partiet styrker loyaliteten blandt sine egne tilhængere og sympatisører, men snarere bygger på erobringer blandt de uafhængige vælgere og tilhængere af andre partier. Imidlertid trækker alle tre komponenter i samme retning. Når et parti går frem, stiger sædvanligvis antallet af tilhængere og sympatisører, samtidig med at loyaliteten styrkes blandt partiets egne, og samtidig med at der finder større erobringer sted fra de andre partier og fra de uafhængige. Tilsvarende kan man sige, at når det går skævt for partiet, går det skævt på alle punkter: antallet af tilhængere svinder ind, loyaliteten daler blandt de tilbageværende tilhængere, og erobringen af stemmer udefra går tilbage. Der er tilsyneladende ikke megen sandhed i, at partier der går tilbage i det mindste kan trøste sig med, at de tiloversblevne til gengæld er loyale kernetropper. Som regel er også de tilbageblevne blevet mere lunkne over for partiet.

Konklusionen af dette må blive, at referencegrupperne for de forskellige partier ikke ligger så fast, at denne psykologiske faktor forklarer graden af stabilitet på længere sigt i partisystemet. I det mindste med de metoder, vi her søger at måle referencegruppens størrelse, synes denne i sig selv at være underkastet betragtelige korttidssvingninger. Partier kan åbenbart ikke stole på, at en stor andel af tilhængere og sympatisører yder dem en garanti mod valgnederlag på længere sigt. Ved at undersøge, hvem der er tilhængere og hvem der ikke er, kan man ganske vist i betydelig udstrækning udpege den gruppe af deres vælgere, der med størst sandsynlighed skifter til et andet parti ved et kommende valg. Men korttidsfaktorerne ved et sådant valg kan erfaringsmæssigt let blive af en sådant omfang, at også tilhængerne i stor udstrækning falder fra.

6. Parti og klasser

Fordelingen af befolkningen eller den erhvervsaktive del af denne på socialklasser har undergået store forandringer i de senere tiår.

Antallet af funktionærer og især offentligt ansatte funktionærer er gået stærkt frem; antallet af selvstændige erhvervsdrivende er gået tilbage både i landbruget og byerhvervene, og relativt set er også antallet af arbejdere i tilbagegang. Virkningen heraf på partisystemet, både i form af tiltagende ustabilitet og i form af ændringer i bestemte partiers vælgerstøtte, har været genstand for flere analyser, hvori der sondres mellem en lang række stillingsgrupper med forskellige arbejdsforhold, indkomstmuligheder, forbrugsmønstre, fremtidsudsigter, organisationsforhold med mere. Herom kan henvises til artiklen af Ingemar Glans og Jørgen Goul Andersen. På dette sted diskuterer vi udelukkende muligheden for at forklare den kombination af langtidsstabilitet og korttidsudsving i partiernes styrke, som har karakteriseret 1970'ernes valg, med vælgernes positioner i brede klassekategorier, hovedsagelig middelklassen og arbejderklassen. Danmark og de øvrige skandinaviske lande har sammen med England og nogle af de andre engelsksprogede lande sædvanligvis været betragtet som klassesystemer, hvis dominerende politiske konfliktlinje var skellet mellem arbejdere og middelklasse. Det ældre danske partisystem var domineret af tre partier, der hver repræsenterede sin brede klasse: Socialdemokratiet var for arbejderne, Venstre for landbrugsbefolkningen og Det konservative Folkeparti for byernes middelklasse. Frem til midten af dette århundrede kunne afvandringen fra landbruget og væksten i industrien nogenlunde parallelliseres af en langtidstendens til nedgang for Venstre og fremgang for Socialdemokratiet. Det urolige partibillede, der har præget 1960'erne og 1970'erne, indebærer imidlertid, at opmærksomheden har været rettet mod korttidssvingningerne ved valgene, og disse afspejler naturligvis ikke i direkte forstand ændringer i befolkningens fordeling på socialklasserne. Derimod kunne det på forhånd tænkes, at den bagvedliggende tendens til langtidsstabilitet, vi har diskuteret i de foregående afsnit, beror på en tilskyndelse hos vælgerne til på længere sigt at indrette deres partivalg efter deres klasseposition. De økonomisk betingede klasser fungerer til en vis grad også som kontaktnet og som subkulturer med forskellige normer og værkier. En adfærd hos den enkelte vælger i retning af at afvige fra klassens standardadfærd kan medføre et socialt pres, der under en ophedet valgkamp kan blive til beskyldninger om "forræderi".

Der har i vælgerforskningen været adskillige eksempler på at politiske mindretal i forskellige sociale grupper viste sig at være ustabile og gå i opløsning, når valget nærmede sig.¹⁴ Også på det politiske ledelsesniveau ligger der i valget af diskussionsemner og argumenter en appel til klasseinteresser, selv om de hyppigt formuleres som sammenfaldende med almene hensyn.

Senere års vælgerundersøgelser viser imidlertid ved sammenligning med undersøgelser, der ligger længere tilbage i tiden, at tendensen til klassebestemt partivalg i mange lande er for nedadgående. De har støttet sig til et simpelt index, Alford's "index of class voting", der registrerer forskellen mellem arbejderpartiernes styrke i arbejderklassen og i middelklassen.¹⁵ I det tilfælde, hvor alle i arbejderklassen, men ingen i middelklassen stemmer på arbejderpartierne, har det altså den maximale værdi 1 eller 100 pct. Hvis arbejderpartierne står lige så stærkt i middelklassen som i arbejderklassen, bliver værdien 0. Til en grov sammenligning af relationen mellem klasse og parti i forskellige lande eller ændringen i denne relation over en årrække er dette index velegnet. Det påvirkes ofte i ringe udstrækning af korttidsfaktorer, da disse i vidt omfang skaber parallel fremgang for et og samme parti i arbejderklassen og i middelklassen, således at differencen i partiets styrke mellem de to klasser ikke er ændret.

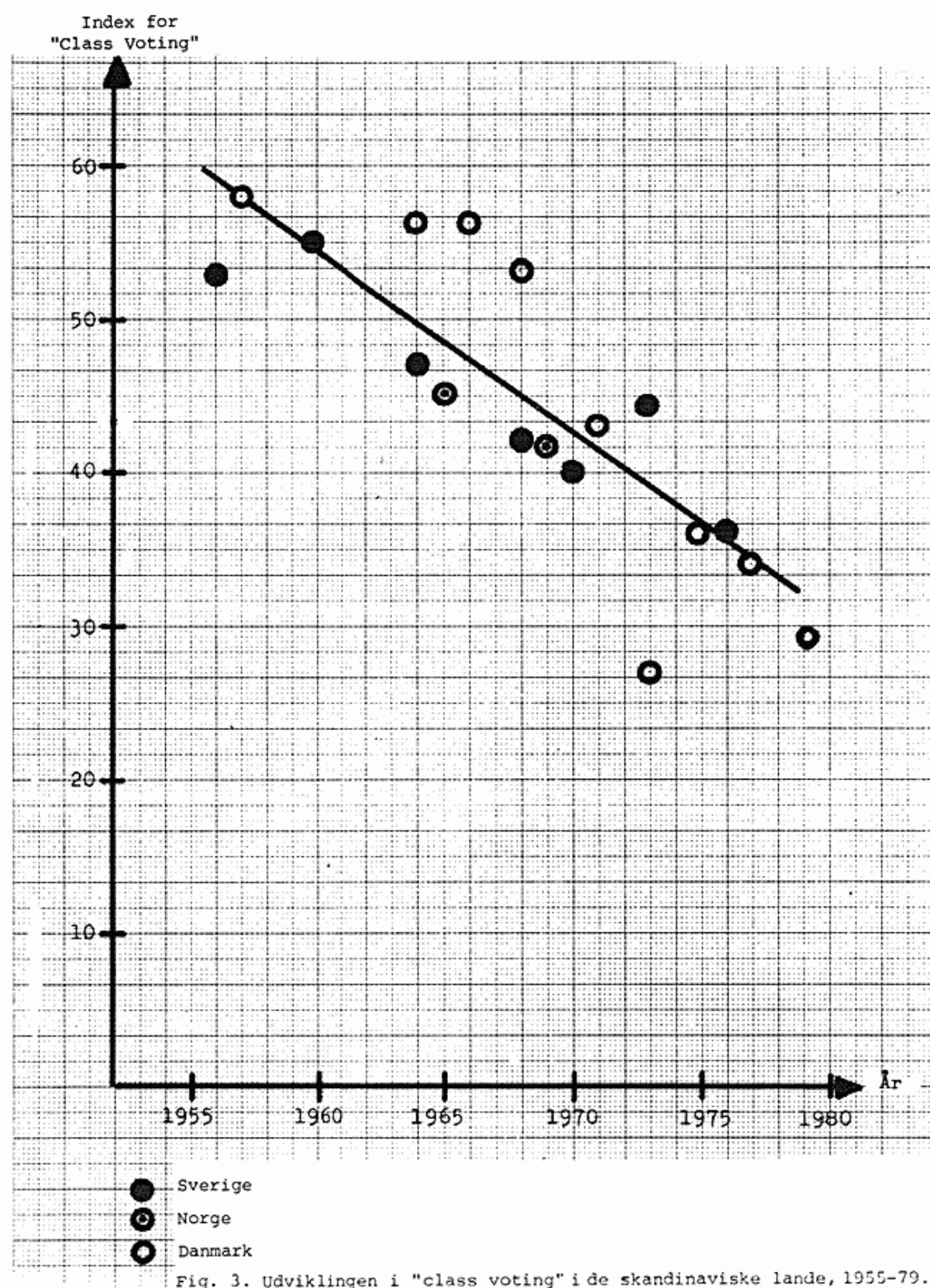
Figur 3 viser udviklingen i dette index igennem de sidste 25 år i Danmark, Sverige og - for to års vedkommende - Norge.¹⁶

Figuren giver indtryk af et temmelig støt fald fra en indexværdi på omkring 55 pct. i 1950'erne til omkring 45 pct. i 1960'erne og videre til omkring 35 pct. i 1970'erne. Valget i 1973 synes at have medført en korttidssvingning, der bragte indexet ned på omkring 28 pct. Det var først og fremmest Fremskridtspartiets erobring af arbejderstemmer, der fik konsekvenser for beregningen. Men den seneste måling fra 1979-undersøgelsen viser, at langtidsnedgangen fortsætter. Det kan tilføjes, at målingen af Alford-indexet

14) Berelson, Lazarsfeld og McPhee, anf.skr., kap. 6.

15) Robert Alford, Party and Society (Rand McNally, Chicago, 1967).

16) Til grund for dette diagram ligger tallene i Torben Worre, Klassepartier og klassestemme i de nordiske lande (Institut for Samtidshistorie, København, 1978), Olof Petersson, Valundersökningar, Rapport 2 (Statistiska Centralbyrån, Stockholm) og Henry Valen og Willy Martinussen, Velgere og politiske frontlinjer (Norsk Gyldendal, Oslo 1972)



i forskellige aldersgrupper falder ganske i tråd med ovenstående figur, idet indexværdien for de ældre vælgere ligger på 50 pct. eller højere, mens den for unge vælgere ligger på 15-20 pct. Hvis de forskellige generationer bevarer deres politiske orientering igennem årene, kan der derfor forudses et fortsat fald i relationen mellem klasse og parti, medmindre da de kommende generationer af unge vælgere påny skulle begynde at stemme efter deres klasseposition.

Så groft som "class voting" indexet er, rejser det flere spørgsmål end det besvarer. Hvilke sociale grupper er det nærmere bestemt, der tilvejebringer denne nedgang? Hvilke partier er det, hvori nedgangen kommer til udtryk? Og frem for alt, hvorfor? Nogle få orienterende bemærkninger herom kan gives ud fra 1979-undersøgelsen.

Arbejderklasse og middelklasse danner jo ikke to skarpt adskilte kategorier, idet visse mellemlag placeres snart i den ene, snart i den anden klasse alt efter det teoretiske grundlag for klassificeringen. De lavere funktionærer bestående af et stort antal kontorister, ekspedienter og lignende stillinger udgør især et problem, og i politisk henseende fordeler de sig også nogenlunde jævnt på socialistiske og borgerlige partier. Henregnes de til arbejderklassen i stedet for middelklassen, ændres indexet en anelse opad, fra 29 til 30 pct. i 1979-undersøgelsen. Da Socialdemokratiet og venstrefløjens i de senere år har været i fremgang i denne gruppe, vil det formentlig fremover betyde en dæmpning af nedgangen i "class voting", hvis lavere funktionærer regnes til arbejderklassen.

Fremskridtspartiet fik fra sin start i 1973 en betydelig støtte blandt arbejderne. En væsentlig del af den dramatiske nedgang i "class voting" indexet fra 1971 til 1973 forårsagedes af tilsynkomsten af dette parti, der med hensyn til dets vælgersammensætning var næsten neutralt over for inddelingen i arbejder- og middelklasse. I 1979 kunne denne virkning i retning af at svække indexet stadig spores; holder man Fremskridtspartiet udenfor, stiger "class voting" indexet fra 29 til 33 pct.

En tilsvarende virkning har venstrefløjens partier, der også er sammensat af arbejder- og middelklassevælgere i nogenlunde lige forhold. Holdes disse partier (SF, DKP, VS og KAP) uden for beregningen således at Socialdemokratiet er ene om at repræsentere ar-

bejderklassen, stiger index-værdien til 32 pct. Den nedgang i index-værdien, der forårsages af venstrefløjens partier, kan forudses at gøre sig endnu stærkere gældende i fremtiden, eftersom unge vælgere både for de studerendes og lærlingenes vedkommende i stort antal stemmer for disse partier.

Med hensyn til årsagerne til den svækkede sammenhæng mellem klasse og partivalg er det først og fremmest af betydning at være opmærksom på, at fænomenet optræder i mange lande og derfor må betragtes som et aspekt af kapitalismens udvikling. Arbejdernes borgerliggørelse har især i England været set som en konsekvens af den stigende levestandard i arbejderbefolkningen.¹⁷ Borgerliggørelsen har imidlertid ikke i alle tilfælde ført til varig fremgang for de borgerlige partier i vedkommende partisystem. Dels har de moderate socialistiske partier ændret position på en række stridsspørgsmål, som for eksempel nationalisering, således at deres krav indrettede sig efter den stigende levestandard i deres basisgruppe, og dels har radikale socialistiske partier gjort indhug i de borgerlige partiers hidtidige basisgrupper, navnlig funktionærer med højere uddannelse.

En sammenligning med Sverige leder til den konklusion, at nedgangen i "class voting" (jfr. Fig. 3) ytrer sig forskelligt alt efter partiernes strategiske muligheder. De svenske valgundersøgelser viser, at i løbet af de tyve år fra 1956 til 1976 er den socialistiske stemmeandel inden for gruppen af højtloønnede funktionærer og liberale erhverv vokset fra 4 pct. til 23 pct., mens det svenske Socialdemokratis andel af arbejderne i samme periode faldt fra 77 til 66 pct.¹⁸ Centerpartiet har mere end kompenseret for denne nedgang blandt arbejdervælgerne, og blandt de højtuddannede funktionærer har Centerpartiet udvidet sin basis på trods af nedgangen i de borgerlige partiers andel som helhed. Det er således i dette tilfælde et moderat borgerligt parti, der har haft succes med at udnytte den faldende tilbøjelighed til klassebestemt partivalg hos både arbejdervælgerne og middelklassevælgerne. I Danmark er det opståede tomrum derimod blevet udfyldt af en række forskellige partier. I slut-

17) Jfr. diskussionen i David Butler og Donald Stokes, Political Change in Britain (Macmillan, London, 1969), kap. 5.

18) Olof Petersson, Valundersökningar, rapport 2. Väljarna och valet 1976 (Statistiska Centralbyrån, Stockholm, 1977), s. 22.

ningen af 1960erne syntes det især at være de radikale, der under Baunsgaard tiltrak den vælgergruppe, der mistede sin klassebasis. I 1970erne har Fremskridtspartiet tilsyneladende etableret sig i nogle af arbejdergrupperne, mens Venstre og Centrumdemokraterne ved forskellige lejligheder har tiltrukket middelklassegrupperne. Samtidig har Socialdemokratiet under sin fremgang efter 1973 erobret stemmer blandt de laverelønnede funktionærer, og venstrefløjens partier har i stor udstrækning overtaget de studerende og yngre funktionærer med højere uddannelse. Således har nedgangen i de store gamle partiers stilling inden for deres respektive højborge ført både til venstre-, højre- og centrumsbevægelser af skiftende karakter.

Klassestrukturen synes i stadig mindre grad at kunne danne basis for et partisystem, der set over en længere periode kendetegnes af normalniveauer for de større partiers vælgerstøtte. Partier som Fremskridtspartiet og venstrefløjspartierne danner betydelige "brohoveder" i henholdsvis arbejderklassen og middelklassen, og disse brohoveder går ikke i opløsning ved det følgende valg. I det omfang, der overhovedet gør det, er der ikke meget, der tyder på, at fremskridtsarbejderen vender tilbage til Socialdemokratiet, eller at den venstreintellektuelle skifter til et borgerligt parti. Dertil er de ideologiske modsætninger i partisystemet blevet for dominerende. Vi skal derfor se på, om ideologiske konflikter snarere end klassemodsatninger forklarer tendensen til langtidsstabilitet i partiernes styrke.

7. Partier og ideologier

Påstanden om, at det danske partisystem er i færd med at ændres fra et klassesystem til et ideologisk system, indebærer en række problemer. For det første er klasse og ideologi naturligvis ikke alternativer, men indgår i et samspil. Det ville i sig selv være emnet for en omfangsrig analyse at gøre rede for dette samspil. For den enkelte vælger eller gruppe af vælgere kan hensynet til deres ideologiske holdninger imidlertid stå i modsætning til hensynet til en mere umiddelbar klassebaggrund, når de vælger parti. Påstanden kan derfor præciseres derhen, at igennem de senere år har vælgerne i stigende grad fulgt ideologiske hensyn og i aftagende grad klasse-mæssig position, når en sådan modsætning blev aktualiseret ved et valg.

En vælgers eller vælgergruppes ideologiske position er vanskeligere at bestemme, end klassepositionen trods alt er. For at gøre påstanden operational måtte man have adgang til ensartede målinger af den ideologiske position over tid. Den ideologiske position kommer imidlertid til udtryk i standpunkter på skiftende politiske spørgsmål, herunder spørgsmål om samarbejde med andre partier. Alle sådanne spørgsmål kan næppe betragtes som lige relevante for en vurdering af ideologiske positioner, og relevansen af det enkelte spørgsmål ændrer sig med tiden. De danske vælgerundersøgelser indeholder enkelte gennemgående spørgsmål eller ideologiske påstande, og de indeholder vurderinger af andre partier end den interviewedes eget parti. I det omfang, sådanne spørgsmål kan antages at have bevaret deres relevans for målingen af vælgergruppers ideologiske position, kan man efterprøve påstanden. Ved 1979-undersøgelsen placerede de interviewede sig endvidere på en venstre-højre-linje med 10 positioner, og ved hjælp af denne måling kan det undersøges, i hvor høj grad partivalget stemmer overens med en sådan éndimensionel ideologisk selvforståelse.

Vi skal først betragte en opdeling af de interviewede ud fra deres reaktioner på fire påstande: "Staten har for lidt kontrol med de private investeringer", "I politik bør man stræbe efter at skaffe alle samme økonomiske vilkår, uanset uddannelse og beskæftigelse", "Høje indtægter burde beskattes hårdere end tilfældet er i dag", og "Vi bør snarest melde os ud af NATO". Hver af disse påstande kunne besvares med fem svarkategorier: "Helt enig", "Delvis enig", "Hverken enig eller uenig", "Delvis uenig", og "Helt uenig". Ved at tildele disse svar pointsværdier og summere over de fire spørgsmål kunne man bestemme svarpersonens ideologiske position, og ud fra denne blev klassificeringen i Tabel 4 foretaget.

Klassificeringen viser en betydelig ydre validitet, således at venstrefløjspartiernes vælgere samler sig i den venstreorienterede gruppe og de konservative vælgere i den højreorienterede. I det hele taget vokser eller falder et partis styrke som helhed fra venstre mod højre, således at de centrumsorienterede i deres partipreference placerer sig imellem de to ydergrupper. Der er dog enkelte undtagelser: I perioden 1971-73 har de mindre, borgerlige partier (Radikale, CD, Retsforbundet og Kristeligt Folkeparti)

Tabel 4. Partivalget 1971-79 inden for ideologiske grupperinger, i pct.

	1971	1973	1975	1977	1979
<u>Venstreorienterede:</u>					
SF, DKP, VS, KAP	15	18	27	27	28
Socialdemokratiet	61	42	41	55	51
Rad., CD, Rfb., KrF.	10	20	11	9	9
Venstre	12	7	7	4	4
Konservative	2	0	1	0	4
Fremskridtspartiet	..	13	13	5	4
I alt	100	100	100	100	100
Antal svar	(161)	(205)	(190)	(201)	(502)
<u>Centrumsorienterede:</u>					
SF, DKP, VS, KAP	7	5	7	5	5
Socialdemokratiet	40	24	29	47	43
Rad., CD, Rfb. KrF.	26	32	18	17	14
Venstre	15	21	33	13	15
Konservative	12	7	4	8	15
Fremskridtspartiet	..	11	9	10	8
I alt	100	100	100	100	100
Antal svar	(170)	(169)	(203)	(219)	(464)
<u>Højreorienterede:</u>					
SF, DKP, VS, KAP	0	0	1	1	1
Socialdemokratiet	16	11	9	20	16
Rad., CD, Rfb., KrF.	21	23	19	17	15
Venstre	36	30	38	25	26
Konservative	27	14	15	21	33
Fremskridtspartiet	..	22	18	16	9
I alt	100	100	100	100	100
Antal svar	(103)	(89)	(196)	(126)	(276)

Note: Fordelingen af svarpersonerne på venstre-, centrums- og højreorienterede er foretaget ud fra svarene på fire holdningsspørgsmål med ideologisk indhold (se teksten). Svarene herpå blev scoret fra 1 til 5, således at hver svarperson ved addition fik en score mellem 4 og 20. Personer med scores 4-9 klassificeredes som venstreorienterede, med 10-14 som centrumsorienterede, og med 15-20 som højreorienterede.

deres største samlede styrke i centrum, og i perioden 1973-75 har Fremskridtspartiet større styrke i begge ydergrupperne end i centrum. Alle disse partier ender henimod periodens slutning med at stå stærkere blandt de højreorienterede end blandt de centrums- og venstreorienterede.

Bevægelserne i styrketallene inden for de tre grupper giver et indtryk af, blandt hvilke vælgere partiernes fremgang og tilbagegang har været placeret. Venstrefløjspartierne gik således kraftigt frem blandt de venstreorienterede ved 1975-valget, og disse vælgere svigtede navnlig de små borgerlige partier. Socialdemokratiets nedgang i 1973 skete tilsyneladende over en bred front og var altså ikke især et frafald af partiets centrums- og højrevælgere, således som det ellers kunne forventes som reaktion på toblok-politikens sammenbrud. Da Socialdemokratiet efterhånden på ny vandt terræn gennem de følgende valg, fulgte de venstreorienterede vælgere imidlertid ikke med i samme omfang som de to øvrige grupper. Resultatet er, at Socialdemokratiet ved udgangen af 1970'erne står stærkere i centrum, men væsentligt svagere på venstrefløjen, end i begyndelsen af årtiet. Dette mønster underbygger naturligvis ganske de almindelige antagelser om virkningen af Socialdemokratiets mange forlig med de borgerlige partier.

Forligspolitikken er navnlig gået ud over de små centrum-højrepartier. Siden 1973 er de radikale, CD, Kristeligt Folkeparti og Retsforbundet tilsammen gået tilbage fra 26 til 14 pct. blandt centrumsvælgerne. Dette er næsten en halvering i forhold til 1971, hvor de næsten udelukkende bestod af radikale vælgere, samlet under Baunsgaard.

Venstres gode valg i 1975 ved afslutningen af Hartling-regeringen tegner sig i tabellen som en indsamling af først og fremmest centrumsvælgere og i anden række også højrevælgere, men uden nogen fremgang blandt venstrevælgerne. Sammenligner man 1979-tallene med 1971 for Venstres vedkommende ser man, at partiet stort set har mistet sine venstrefløjsvælgere, har bevaret sin styrke i centrum og har tabt en del terræn blandt højrevælgerne.

De konservative har altid stået betydelig stærkere blandt højrevælgerne end blandt centrumsvælgerne, og det talmæssige forhold har været næsten det samme gennem nedgange og opgange i 1970'erne.

Ved udgangen af 1970'erne står partiet for første gang i dette årti som det ubestridt stærkeste blandt højrefløjens vælgere.

Fremskridtspartiet har lige siden sin fremkomst haft styrken fordelt på alle tre ideologiske grupperinger. Den politik, partiet arbejdede for, og som skulle fremstille fremskridtstanken som noget, der gik på tværs af de hidtidige ideologier, lykkedes i første omgang. Partiet har dog hele tiden stået en del stærkere blandt højrevælgerne end i centrum og til venstre. Det ser ud til, at partiet i 1977 mistede sin venstrefløj, og ved 1979-valget også sin højrefløj, mens det ikke i nævneværdig grad tabte terræn blandt centrumsvælgerne.

I modsætning til klasseprofilen viser partiernes ideologiske profil som helhed ingen tegn på at blive svækket eller udvisket. Som Tabel 4 viser, havde de socialistiske partier ved 1971-valget 76 pct. af stemmerne blandt de venstreorienterede og 16 pct. blandt de højreorienterede. Forskellen, som man måske kunne benævne et index for "issue voting", var altså 60 pct. I 1979 havde de socialistiske partier 79 pct. af stemmerne blandt de venstreorienterede og 17 pct. blandt de højreorienterede. "Issue voting"-indexet var altså steget en smule til 62 pct. I mellemtiden havde dette index ganske vist taget sig en nedtur til 49 pct. i 1973, men i modsætning til vort tidligere "index of class voting" steg det allerede i 1975 til 60 pct. niveauet, og det har siden vist en svagt stigende tendens. Nedgangen i 1973 falder næsten udelukkende på ønsket om, at "høje indtægter burde beskattes hårdere". Fra at have været en venstreorienteret holdning fik dette ønske i 1973 hjertelig tilslutning langt ind i de centrumsorienteredes og højreorienteredes rækker. Dette var naturligvis en konsekvens af Mogens Glistrups kampagne og fremvisning af skattebilletten i TV, og det var en af forudsætningerne for, at Fremskridtspartiet kunne få den betydelige vælgertilslutning på tværs af classeskellene.

8. Ideologi og klasse i vælgernes selvforståelse

Parallelt med, at modsætningerne mellem klasser nedtones, og modsætningerne mellem politiske standpunkter skærpes, kan det ventes, at vælgernes selvforståelse ændres, således at de vælger politisk farve ud fra en ideologisk bevidsthed snarere end en klassebevidsthed. Dette passer godt ind i forestillingen om en udvikling af de

kapitalistiske samfund mod mere gennempolitiserede massesamfund, hvor politiske ideer bryder igennem over en bred front og hurtigt afløser hinanden, snarere end langsomt at vinde udbredelse inden for afgrænsede sociale grupper. Sådanne ideer er typisk indrettede på at opretholde en vis "social balance" og tilslører dermed klassernes modsatte interesser. For at orientere sig inden for dette felt af påvirkninger søger vælgerne at klassificere dem i forenkede ideologiske strukturer eller "idépakker". De fire ideologiske påstande, der lå til grund for tabel 4, gennemgik netop en sådan pakningsproces i perioden fra 1971 til 1975, hvor korrelationen mellem besvarelserne på påstandene parvis i gennemsnit voksede fra 0.12 til 0.35.¹⁹

Vælgerundersøgelsen 1979 rummer mulighed for en konfrontation af klasseidentifikation og ideologisk identifikation med hensyn til deres effekt på partivalget. Til at registrere klasseidentifikationen benyttedes spørgsmålet: "Der tales meget om forskellige samfundsklasser. De fleste mennesker vil sige, at de hører til en af to klasser, enten arbejderklassen eller middelklassen. Føler De selv, at De tilhører en bestemt samfundsklasse?" (Hvis ja): "Hvilken klasse?". Disse spørgsmål blev efterfulgt af uddybende spørgsmål både til dem, der sagde ja, og til dem, der sagde nej, men disse uddybende spørgsmål vil ikke blive benyttet her.

Til at registrere den ideologiske identifikation fik svarpersonen forevist et kort med ti nummererede kasser fra venstre til højre, samtidig med at interviewereren sagde: "I politik taler man ofte om 'venstre' og 'højre'. Hvordan ville De selv placere Dem på denne skala?".

Den øverste halvdel af Tabel 5 viser partivalget inden for hver af disse subjektive klasser. Den nederste halvdel viser partivalget blandt respondenter, der placerede sig inden for tre intervaller på venstre-højre-skalaen, nemlig 1-3 (venstreorienterede), 4-7 (centrum) og 8-10 (højreorienterede).

Det er tydeligt, at klasseidentifikationen hænger sammen med partivalget, idet for eksempel 82 pct. af respondenter med arbejderklasse-identifikation stemmer for de socialistiske partier mod

19) Hans Jørgen Nielsen, "Politiske meninger og vælgeradfærd", i Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg og Torben Worre, Vælgere i 70'erne, (Akademisk Forlag, København, 1978), s. 171-172.

Tabel 5. Partivalget 1979 efter socialklasse-identifikation og ideologisk selvplacering, i pct.

PARTI	1. KLASSEIDENTIFIKATION		
	Arbejderklasse-identifikation	Ingen klasse-identifikation	Middelklasse-identifikation
SF, DKP, VS, KAP	16	11	9
Socialdemokratiet	66	35	25
RV, CD, Rfb., KrF.	8	15	14
Venstre	4	17	20
Konservative	2	13	25
Fremskridtspartiet	4	9	7
I alt	100	100	100
Antal svar	(441)	(614)	(526)

PARTI	2. IDEOLOGISK SELVPLACERING		
	Venstrefløj	Centrum	Højrefløj
SF, DKP, VS, KAP	74	5	0
Socialdemokratiet	21	52	7
RV, CD, Rfb., KrF.	2	15	8
Venstre	2	14	26
Konservative	1	10	41
Fremskridtspartiet	0	4	18
I alt	100	100	100
Antal svar	(177)	(1078)	(276)

kun 34 pct. af respondenter med middelklasse-identifikation. Blandt de socialistiske partier falder langt den største del af denne forskel på Socialdemokratiet, hvorimod venstrefløjens partier tilsammen varierer mindre i vælgerstøtte fra arbejder- til middelklasse. Blandt de borgerlige partier falder størstedelen af forskellen på de konservative og Venstre, mens en mindre del falder på Fremskridtspartiet og de mindre ikke-socialistiske partier. Både Fremskridtspartiet og de mindre ikke-socialistiske partier står endog

endog en anelse stærkere blandt respondenter uden klasseidentifikation end blandt dem med middelklasse-identifikation.

Partivalget synes imidlertid at være nærmere forbundet med respondenternes ideologiske selvplacering end med deres klasseidentifikation. Af de venstreorienterede stemmer ikke mindre end 95 pct. på de socialistiske partier, blandt de højreorienterede kun 7 pct. Langt den største del af denne forskel falder på de fire venstre-fløjspartier, der opstillede i 1979, hvorimod Socialdemokratiet har langt størst tilslutning i centrum. Af de borgerlige partier er det de konservative, Venstre og Fremskridtspartiet, der fremkalder forskellen, mens de mindre ikke-socialistiske partier ligesom Socialdemokratiet står stærkest i centrum.

Vælgernes opfattelse af sig selv som arbejder- eller middelklassevælgere står således i forbindelse med den gamle politiske konfliktlinje, hvor Socialdemokratiet stod i modsætning til Venstre og konservative. Den er mindre væsentlig for de nyere partier og de små partier, inklusive venstrefløjens partier. Vælgernes opfattelse af sig selv som venstreorienterede eller højreorienterede trækker derimod et skarpt skel mellem tre grupper af partier: venstrefløjens partier, Socialdemokratiet og de mindre ikke-socialistiske partier, samt på højresiden de konservative, Fremskridtsvælgerne og venstrevælgerne.

Dette billede af samspillet mellem klasse og ideologi i partivalget stemmer i høj grad overens med det billede, som Figur 3 og Tabel 4 tegnede, og det stemmer med forestillingen om en udvikling bort fra den direkte effekt af socialklassestrukturen på partivalget. Denne effekt er i det store og hele begrænset til hovedaktørerne i det gamle partisystem, og i takt med den stigende konkurrence, disse partier møder fra nye partier, er det ideologiske konfliktlinjer, der slår igennem på tværs af den umiddelbare klassekonflikt.

Tabel 5 giver umiddelbart anledning til et par indvendinger eller modifikationer. For det første kan klasseidentifikation ses som en bagvedliggende faktor, der drejer vælgerens politiske orientering i retning mod venstre eller højre, mens den ideologiske identifikation tjener til at differentiere denne orientering yderligere, især i den form, at den medfører en sondring mellem moderate og yderliggående partier. For det andet er de klare forskelle

mellem partivalget til højre, i centrum og til venstre i Tabel 5 opnået ved at isolere det forholdsvis lille antal fløjvælgere fra det langt større centrum. I Tabel 5 er det kun 12 pct. af vælgerne, der placerer sig på venstrefløjen og 18 pct. på højrefløjen.

En mere sideordnet konfrontation af de to faktorer, klasseidentifikation og ideologisk identifikation, er derfor foretaget i Tabel 6. Heri er foretaget en regressionsanalyse af forskellige partiers og partigrupperes støtte i udvalget af respondenter med benyttelse af de i Tabel 5 anvendte klassifikationer som forklarende variable. Grupperingen af partier på den borgerlige side er foretaget ud fra et hensyn til firkløveralliancen mellem V, K, CD og KrF., der spillede en betydelig rolle under valgkampen.

Tabel 6. Partivalget som funktion af ideologisk selvplacering og klasseidentifikation, 1979

Parti	Effekt (b) af				Konstant led
	venstre-orient.	højre-orient.	arbejder-klassident.	middel-klassident.	
SF, DKP, VS, KAP	.69	-.05	(*)	(*)	.05
Socialdemokratiet	-.34	-.38	.18	-.17	.51
Tilsammen soc. partier	.35	-.43	.18	-.17	.56
Rad., Retsf.	-.08	(*)	(*)	(*)	.10
V, K, CD, KrF.	-.23	.38	-.17	.16	.29
Fremskridtspartiet	-.04	.14	(*)	(*)	.05
Tilsammen borg. partier	-.35	.43	-.18	.17	.44

(*) under .02 (numerisk)

Tabel 6 kan læses som følger. Går vi fra centrum til venstre, vokser procenten af venstreorienterede med 69; går vi fra centrum til højre, falder procenten med 5. Tilføjer vi yderligere det konstante led, ses det, at antallet af stemmer på venstrefløjspartierne i 1979 blandt venstreorienterede er estimeret til $69 + 5 = 74$ pct.,

mens det i centrum er estimeret til 5 pct. og på højrefløjten til $5 - 5 = 0$ pct. På samme måde estimeres Socialdemokratiets antal stemmer i de tre ideologiske grupper til henholdsvis 17, 51 og 13 pct.

Tilføjer vi effekten af klasseidentifikation, bliver billedet af partivalgets afhængighed mere differentieret. Går vi fra en person uden klasseidentifikation til en med arbejderklasse-identifikation, vokser sandsynligheden for, at vedkommende stemmer socialdemokratisk med 18 pct; går vi den anden vej, til middelklasse-identifikation, falder sandsynligheden med 17 pct.

Det fremgår af tabellen, at ideologisk selvplacering er langt den vigtigste af de to variable. Venstrefløjens vælgere placerer sig entydigt til venstre på skalaen, Socialdemokratiets vælgere i midten, og firkløverpartiernes vælgere til højre. De radikale vælgere og retsstatsfolkene spreder sig over skalaen med en svag tendens til at undgå dennes venstre side. Fremskridtsvælgerne er også en del spredt, men dog med tydelig forkærlighed for højre side. Klasseidentifikationen, derimod, har kun betydning for Socialdemokratiet og firkløverblokken; regeringspartiets vælgere klassificerer sig som arbejdere, oppositionsblokkens som middelklasse. Men denne opfattelse har ikke så stor betydning for partivalget som opfattelsen af vælgerens egen ideologiske placering. Og går vi uden for disse fem partier, svinder betydningen af vælgerens klasseidentifikation ind til det insignifikante. Vi står åbenbart her med en blanding af klassepartier, navnlig de tre gamle partier Socialdemokratiet, Venstre og konservative, og en række ideologiske partier (hvor ideologien blandt andet kommer frem i form af "mærkesager"), især de nye partier. Fragmenteringen i 1973 kan fortolkes som et resultat af de gamle partiers manglende evne til at skabe troværdige ideologiske appeller, at sprede sig over et mere nuanceret udbud af politiske ideer og "bemande" de issue-positioner, der var i færd med at danne sig i vælgerbefolkningen.

9. Konklusion

Den aftagende stabilitet og forudsigelighed, som har præget de danske vælgere i 1970'erne, kunne tage sig ud som resultatet af en mangel på dybere politisk tankevirksomhed. Men vi finder i interview-dataene snarere tegn på en udvidet politisk bevidsthed hos

vælgerne. Parallelt med udviklingen i flere andre lande synes ideologiske holdninger og standpunkter på tidens aktuelle "issues" at slå kraftigere igennem i partivalget. Denne udvikling har været lettet af sådanne faciliteter som organisationer, massemedier og et højere uddannelsesniveau. Men den drivende kraft bag udviklingen må snarere søges i politiseringen af en række beslutningsområder, der tidligere stod uden for den politiske proces. Herved opstår en række konflikter, der undertiden falder sammen med klasseinteresser, men oftere forløber på tværs af disse. Heller ikke de nyere bevægelser, som kvindebevægelse, lokale græsrodsbevægelser og mere omfattende folkebevægelser, der i fremtiden kan forventes at sætte deres præg på partivalget, underordner sig uden videre klasseinteresser. Snarere bidrager de til at øge tendensen til formering af "meningsgrupper", som vælgeren og partierne orienterer sig i forhold til. Den bevidsthedsmæssige udvikling kan således hævdes at passe godt ind i billedet af den ustadige ligevægt, der kommer til syne ved et nøjere studie af partiernes forskydninger. De ustadige elementer repræsenteres dels af nye spørgsmål, der bringes ind i debatten, dels af ændringer i partiernes positioner og samarbejdsmønstre. Ligevægten opstår formentlig ved en mere varig ideologisk selvforståelse hos de fleste vælgere, selv om det uden panelundersøgelser over længere tid er vanskeligt at godtgøre dette.